હરિ નજર - ખરી નજર

મારા ગુરૂ મહારાજ કહે છે એવું જ... ચૂંટણી આચારસંહિતામાં હોય એવું જ લાગે છે. દારૂની હેરાફેરી ન કરો... રોકડ રકમનો મોહ ન રાખો... સારા કરેલ કામનો પ્રચાર ન કરો... જાહેરમાં ધાર્મિક વિધિમાં સામેલ ન થવું.

ગુસ્સા પર નિયંત્રણ કેવી રીતે રાખશો? વિષય પર સેમિનાર યોજવામાં આવ્યો

ગાંધીનગર, તા. ૨૭

કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય ગાંધીનગર સંચાલિત કડી તથા ગાંધીનગરમાં ચાલતી પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને લઈને એક દિવસીય સેમિનાર સેકટર-૧૫ ખાતે આવેલ એલડીઆરપી સેમિનાર હોલ ખાતે તાજેતરમાં યોજવામાં આવ્યો હતો.

ગુસ્સા પર નિયંત્રણ કેવી રીતે રાખવું તે વિષયના તજજ્ઞ તરીકે અમદાવાદના જાણીતા પિડીયાટ્રીશીયન ડૉ. ભાવેશ પટેલ દ્વારા માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું હતું.

આ કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા માટે કૅમ્પ્સ ડાયરેકટર સોમભાઈ પટેલ, કડી કૅમ્પસના ડાયરેકટર એસ.એમ. શાહ તથા મોટી સંખ્યામાં શિક્ષકગણ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

એસ.એસ. પટેલ બી.એડ. કોલેજમાં જીવન જીવવાની કલા વિષયે વ્યાખ્યાન યોજાયું

ગાંધીનગર, તા. ૨૭

ગાંધીનગર સેક્ટર-૨૩ ખાતે આવેલ કડી સર્વ વિશ્વ વિદ્યાલય કેમ્પસમાં આવેલી એસ.એસ. પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશનમાં તાજેતરમાં વ્યાખ્યાનમાળા અંતર્ગત વ્યાખ્યાન યોજાયું હતું. જેમાં મોટી સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

એસ.એસ. પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશનના ઉપક્રમે 'જીવન જીવવાની કલા' વિષય પર ત્રીજી વ્યાખ્યાનમાળા યોજાઈ ગઈ. જેમાં આર્ટ ઓફ લિવીંગના સ્મિતબેન પટેલે બાળકોમાં રહેલી શક્તિ, અજાગ્રત મનમાં રહેલી અસરો મનો સ્વાભાવ, અસુરક્ષાના વિચારો, તણાવમુક્ત જીવન વગેરે વિષયો પર પ્રેરણાદાયી વિચારો રજૂ કરીને તાલિમાર્થીઓને સવિસ્તાર સમજણ આપી હતી.

કાર્યક્રમમાં કોલેજના હેડ ડૉ. જિજ્ઞાસાબહેન જોષી સહિત અધ્યાપકો અને બીએડના ગુજરાતી, અંગ્રેજી માધ્યમના તાલીમાર્થીઓ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

જલારામ મંદિરે શરદ પૂનમે ગરબા યોજાશે

ગાંધીનગર, તા. ૨૭

તા. ૨૯મી ઑકટોબરે જલારામ મંદિરમાં રાત્રે શરદ પૂનમ નિમિત્તે આર.કે. ગ્રુપ ઑફ મ્યુઝિકના કુ. સ્વીટુ બારોટ અને રાકેશ સોમેશ્વરના સૂરોમાં ગરબા તથા સ્પર્ધાત્મક કાર્યક્રમ યોજાશે.

પ્રજ્ઞાચક્ષુ કંઠ્ય સંગીતમાં રાજ્યકક્ષાએ પ્રથમ વિજેતાઓ

ગાંધીનગર, તા. ૨૭

સ્વામી વિવેકાનંદની ૧૫૦મી જન્મજયંતિ નિમિત્તે સરકારશ્રી દ્વારા અખિલ ગુજરાત પ્રજ્ઞાચક્ષુ કંઠ્ય સંગીત સ્પર્ધાનું આયોજન કરેલ જેમાં અમારી સર્વિસ એસોસિએશન ફોર ધ બ્લાઈન્ડ સંચાલિત અંધશાળા દ્વારા જિલ્લા કક્ષઆની સ્પર્ધા યોજી પાંચ પ્રથમ વિજેતાઓ પસંદ કરેલ જે રાજ્યકક્ષાની સ્પર્ધામાં સામેલ થયેલ જેમાં રાજ્યકક્ષાએ પ્રથમ આવી સંસ્થાનું ગૌરવ વધારેલ છે.

અંજલીબેન વી. ઠાકોર (ધો-૮), બાળગીત - પ્રથમ, સેંધાભાઈ એમ. ચૌધરી, ફિલ્મી સંગીત - પ્રથમ, આલજીભાઈ એમ. રાઠોડ, શાસ્ત્રીય સંગીત - પ્રથમ.

કડી પી.ટી.સી. કોલેજનું ગૌરવ

ગાંધીનગર, તા. ૨૭

વિજ્ઞાન - ગણિત પ્રદર્શન ઉત્તર અને મધ્ય ઝોનનું તાજેતરમાં યોજાયેલ હતું જેમાં એમ.વી. પટેલ મહિલા પી.ટી.સી. કૉલેજ કડીનાં અધ્યાપક શ્રી દિનેશભાઈ પટેલનાં માર્ગદર્શન હેઠળ હાઈડ્રોલિક સિસ્ટમની કૃતિમાં ભાભોર સરોજબેન અને ચૌધરી લક્ષ્મીબેને ભાગ લીધો હતો. દ્વિતીય નંબરે વિજેતા બની કૉલેજનું ગૌરવ વધારેલ છે.

શારદા વિદ્યાલયના રીપીટર વિદ્યાર્થીઓ જોગ

ગાંધીનગર, તા. ૨૭

ગાંધીનગરની સેકટર-૨૫માં આવેલી શારદા વિદ્યાલય અને બી.બી. પટેલ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના આચાર્યએ એક અખબારી યાદીમાં જણાવ્યું છે કે, શાળામાં અભ્યાસ કરતા ધોરણ-૧૦ અને ધોરણ-૧૨ના રીપીટર વિદ્યાર્થીઓના ફોર્મ શાળામાં ભરાઈ રહ્યા છે. જે વિદ્યાર્થીઓનાં ફોર્મ ભરવાના બાકી હોય તે વિદ્યાર્થીઓએ શાળામાં આવીને ફોર્મ બે દિવસમાં ભરી જવા જણાવવામાં આવ્યું છે.

મોટેરા સ્ટેડિયમમાં આગામી મેચોને લઈને તૈયારી હાથ ધરવામાં આવી છે.

ધોરણ-૧૧-૧૨ ત્રીજા સેમેસ્ટરના રસાયણ વિજ્ઞાનની પરીક્ષા શનિવારે યોજાઈ હતી. ગાંધીનગરની ૨૨ શાળાઓમાં ૪૨૯૩ વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષા આપી રહ્યા છે. ગુરૂવારે ગણિતના સરળ પેપર બાદ શનિવારે રસાયણ વિજ્ઞાનનું પ્રશ્નપત્ર વિદ્યાર્થીઓને થોડું અટપટું લાગ્યું હતું. જોકે શાંતિપૂર્ણ માહોલમાં પરીક્ષા ચાલી રહી છે. (તસવીર : દિપક જાની)

રસાયણ વિજ્ઞાનના અટપટા પ્રશ્નોથી હોંશિયાર વિદ્યાર્થીઓ પણ મુંઝાયા

૧૧ ગુણના પ્રશ્નો અત્યંત ટવીસ્ટ કરીને પૂછાયા : શહેરમાં હિન્દી મીડીયમના એક પણ વિદ્યાર્થીએ પરીક્ષા ન આપી!

ગાંધીનગર, તા.૨૭

ધો-૧૨ વિજ્ઞાન પ્રવાહમાં આજે કેમેસ્ટ્રીના પ્રશ્નપત્રમાં ૧૧ ગુણના પ્રશ્નો વિદ્યાર્થીઓને ન સમજાય તેવા હોવાથી હોંશિયાર સ્ટુડન્ટસ પણ મુંઝવણમાં મુકાયા હતા. વિષય તજજ્ઞોના જણાવ્યા મુજબ આ પ્રશ્નો ટેક્ષઆધારિત હોવા છતાં અત્યંત ટવીસ્ટ કરીને પૂછાયા હોવાથી પરીક્ષાર્થીઓએ મુશ્કેલી અનુભવી હતી. જિલ્લામાંથી ૪૨૯૩ વિદ્યાર્થીઓએ પરીક્ષા આપી હતી જયારે ૮ વિદ્યાર્થીઓ ગેરહાજર રહ્યા હતા. જયારે શહેરમાં હિન્દી મીડીયમના નોંધાયેલા ચાર વિદ્યાર્થીઓ પૈકી એક પણે પરીક્ષા આપી ન હતી.

ધો-૧૨ વિજ્ઞાન પ્રવાહની તૃતીય સેમીસ્ટરની પરીક્ષા અન્વયે આજે રસાયણ વિજ્ઞાનની કસોટી લેવાઈ હતી. જિલ્લામાંથી ૪૩૦૧ પૈકી ૪૨૯૩ વિદ્યાર્થીઓએ આ પરીક્ષા આપી હતી. જેમાં ગુજરાતી મીડીયમના ૩૪૫૮ પૈકી ૫ વિદ્યાર્થી ગેરહાજર રહ્યા હતા જયારે અંગ્રેજી મીડીયમમાં પણ ૮૬૬માંથી ૮૬૩ વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં બેઠા હતા. જૂના કોર્ષની પરીક્ષામાં પણ ૩૭૩ વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં હાજર રહ્યા હતા. પરીક્ષાના પ્રારંભે ગણિતની પરીક્ષા સરળ નિવડયા બાદ આજે કેમેસ્ટ્રીના અટપટા પ્રશ્નોએ હોંશિયાર વિદ્યાર્થીઓને પણ મૂંઝવણમાં મુકી દીધા હતા. વેદ ઈન્ટરનેશનલ સ્કૂલના વિષય નિષ્ણાંત ડી.બી. પટેલ તેમજ નયન ત્રિવેદીના જણાવ્યા અનુસાર પ્રશ્નપત્રમાં ૧૧ ગુણના પ્રશ્નો અત્યંત અટપટી રીતે પૂછાયા હતા. આ પ્રશ્નો ટેક્ષ આધારિત હોવા છતાં વિદ્યાર્થીઓને આ પ્રશ્નો સમજવામાં ભારે મુશ્કેલી પડી હતી. અટપટા પ્રશ્નોના જવાબ આપવા મથતા પરીક્ષાર્થીઓ મુંઝવણમાં મુકાયા હતા. તેમાંય ચારથી પાંચ ગુણના પ્રશ્નોના જવાબ આપવાનું હોંશિયાર વિદ્યાર્થીઓ માટે પણ કપરું બન્યું હતું.

રાજ્યભરમાં બકરી ઈદની ઉજવણી

ગાંધીનગર સહિત રાજ્યમાં હજારોની સંખ્યામાં મુસ્લિમ ભાઈઓએ નમાઝ અદા કરી મુબારકબાદી પાઠવી : ઉજવણીનો વધુ એક દિવસ મળશે

અમદાવાદ, તા. ૨૭

અમદાવાદ સહિત સમગ્ર રાજ્યમાં આજે ઈદ-ઉલ-અકહા (બકરીઈદ)ની મુસ્લિમ બિરાદરો દ્વારા પરંપરાગત ઉજવણી કરવામાં આવી હતી. મોટી સંખ્યામાં મુસ્લિમ ભાઈ-બહેનોએ નમાઝ અદા કરી હતી. અમદાવાદમાં સરખેજ રોજામાં હજારો મુસ્લિમ બિરાદરોએ મોલાનાની ઉપસ્થિતિમાં નમાઝ અદા કરી હતી. આવતીકાલે રવિવારની રજા હોવાથી ઈદની ઉજવણી કરવા મુસ્લિમોને વધુ એક દિવસ મળશે.

બાલિદાનની ભાવના પ્રકટ કરતાં અને સારાની ભાવના કેળવવાની શિખ આપતા ઈસ્લામ ધર્મની ત્રણ પૈકી આ ઈદ-ઉલ-અકહાનો અવસર પણ મહાન ગણાય છે. ઈસ્લામ ધર્મના પયગંબર હકરત ઈબ્રાહીમ સાહેબ અને તેમના સુપુત્ર પયગંબર હકરત ઈસ્માઈલ સાહેબની સ્મૃતિમાં આ ઈદ ઉજવવામાં આવે છે. દર વર્ષની જેમ ઈસ્લામી પંચાગના વર્ષાન્તે કિલહજ્જ મહિનાની ૧૦મી તારીખે ઉજવાતી આ બકરી ઈદના દિને ચોતરફ ખુશીનો માહોલ ઉજવાઈ ગયો હતો. સવારે નમાઝ પૂર્ણ થયા બાદ જાહેર પ્રાર્થના દુઆઓ કરાયા પછી ઈદની મુબારકબાદની આપ-લે શરુ થઈ જતાં કોમી એકતાના દર્શન થતા જોવા મળ્યા હતા. અને એ ઉલ્લેખનીય છે કે આ ઈસ્લામી માસનો કિસદજ્જ મહિનો છે. અને ધનિક લોકો ચાલુ માસમાં હજયાત્રાએ જાય છે. ત્યારે અનેક મુસ્લિમ પરિવારો પૈકી કેટલાક લોકો જે મક્કા અને મદીના ગયા છે તેવા પરિવારો માટે તો આજનો દિવસ બેવડી ઈદ જેવો બની જાય છે.

અમદાવાદ ઉપરાંત સુરત, રાજકોટ, કચ્છ, વડોદરા, તથા ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં જ્યાં મોટી સંખ્યામાં મુસ્લિમો રહે છે ત્યાં આજે ઈદ ઉજવવામાં આવી હતી.

રવિવારની રમૂજ

એક ઓછું ભણેલા સજ્જન ઈન્ટરનેશનલ ફ્લાઈટમાં વ્હીસ્કી પીવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. ઍર હૉસ્ટેસે પૂછ્યું, 'આઈસ!'
સજ્જન કહે, 'કેમ નહીં ગાંડી? તું જ્યાં કહીશ ત્યાં આઈસ!'

● ● ● ● ●

બસની લાઈનમાં ઊભેલા એક સજ્જને બીજાને પૂછ્યું, 'આ તમારો દીકરો છે?'
'ના, એ મારી દીકરી છે.'
'માફ કરજો, મને એમ કે એ તમારો દીકરો છે અને તમે એના પિતા છો.'
'ના, હું એની માતા છું.'

● ● ● ● ●

એન્જિનીયર ઈન્ટર્વ્યૂ આપવા ગયો. કંપનીના બૉસે પૂછ્યું, 'કેટલો પગાર ઈચ્છો છો?'
એન્જિનિયર : 'મહિને એક લાખ.'
બૉસ : 'અમે તમને મહિને રૂપિયા પાંચ લાખ આપીશું.'
એન્જિનીયર : 'સાહેબ, મશ્કરી શા માટે કરો છો?'
બૉસ : 'શરૂઆત કોણે કરી?'

● ● ● ● ●

સરકારી અધિકારીએ ઘર બંધાવ્યું અને એય પાછું બે માળનું. ઉપરના માળે રંગ કરાવ્યો ને પછી નીચેના માળે લખી નાંખ્યું, 'સેઈમ એઝ એબોવ. (ઉપર મુજબ)!'

● ● ● ● ●

દેવ : જિંદગીમાં આ પ્રથમ વાર જોયું.
દીપ : શું જોયું?
દેવ : લાખો અને કરોડો કરતાંય હજારેની કિંમત વધી ગઈ!

● ● ● ● ●

મુસાફરે બૂમ લગાવી, 'તેં મારા ગજવામાં હાથ કેમ નાંખ્યો?'
મગન : અરે ભાઈ, મારે માચીસ જોઈતી હતી એટલે.
મુસાફર : પણ એ તો તું મારી પાસેથી માગી શકયો હોત ને?
મગન : હું અજાણ્યા સાથે વાત નથી કરતો.

વારાહી એજ્યુકેશન કોલેજ ખાતે 'કઈ રીતે ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કરવું' તે વિષયે વક્તવ્ય યોજાયું

ગાંધીનગર, તા. ૨૭

વારાહી એજ્યુકેશન કોલેજ, ચાંદખેડા ખાતે હાલ ૧૦૦ જેટલા બીએડના વિદ્યાર્થીઓ તાલીમ લઈ રહ્યા છે. આ વિદ્યાર્થીઓને ભારત સરકારની સંસ્થા ધ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઑફ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ અને ઈન્વેસ્ટર એજ્યુકેશન પ્રિટેકશન ફંડ ઓફ મિનીસ્ટ્રી ઓફ કોર્પોરેટ અફેર્સના ઉપક્રમે જાણીતા ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ સુરેશ એ શાહનું 'કઈ રીતે ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કરવું' તે વિષયે મનનીય પ્રવચન યોજવામાં આવ્યું હતું.

સુરેશભાઈએ તેમના પ્રવચનમાં જણાવ્યું કે લોકો મહેનત કરીને પૈસા બચાવે છે. ક્યારેક આવો પરસેવાનો પૈસો એવી જગ્યાએ રોકાઈ જાય છે કે લોકો બધું જ ખોઈ બેસતા હોય છે. માનવીની લોભવૃત્તિ ઘણી વાર તેની છેતરામણી પાછળનું બીજું કારણ હોય છે. લોભ-લાલચમાં ઘણા એવી સ્કીમોમાં નાણાં રોકે છે કે જે અશકય હોય. અશોક જાડેજા (માતાજી)નું ઉદાહરણ આપતાં તેમણે કહ્યું કે એક ઓછું ભણેલ વ્યક્તિ અનેક બુદ્ધિશાળી લોકોના નાણાં લઈને છેતરપિંડી કરી ગયો. એકના બે ગણા કે ત્રણ ગણા કરવાની ખાતરી આપતી સ્કીમોથી ભ્રમિત થવાને બદલે લાંબા ગાળાનું, યોગ્ય જગ્યાએ તથા સલામત ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કરવું જોઈએ.

કાર્યક્રમની શરૂઆતમાં અને અંતમાં કૉલેજના પ્રિન્સીપાલ અનિલભાઈ પટેલે આ પ્રકારનાં વ્યાખ્યાનો અને કાર્યક્રમો ભાવિ શિક્ષક થનારા વિદ્યાર્થીઓ માટે થવા જોઈએ તથા રાષ્ટ્રીય નિર્માણમાં શિક્ષકના યોગદાન પર વિશેષ ભાર મૂક્યો હતો.

શાળાનાં અધ્યાપિકા કોમલબેને કાર્યક્રમનું સંચાલન સંભાળ્યું હતું. અંતે કુંજલભાઈ વ્યાસે આભારવિધિ કરી હતી.

તકારથી ભગવાન શંકર અને લકારથી પાર્વતી - બંનેના યોગને તાલ કહેવામાં આવે છે

સંગીત દર્શન

- ડૉ. ગૌરાંગ ભાવસાર

॥ તાલ શબ્દની ઉત્પત્તિ ॥

પૃથ્વીની ગતિ, ઋતુઓનું આવન-જાવન વગેરે સમય પ્રકૃતિની સાથે નિશ્ચિત છે. તે જ ગતિનો ક્રમ સંગીતમાં તાલ બનીને તેમાં ઉપયોગી રસપૂર્ણ અને સ્થાયી સ્વરૂપ આપે છે. આ જ ગતિનો સંયોગ જયારે સાહિત્યમાં થાય ત્યારે છંદનો જન્મ થાય છે. તાલ સંગીતને અનુશાસિત કરીને તેના સુગઠિત રૂપથી, સ્થાયિત્વ તથા ચમત્કારિકતાથી શ્રોતાઓને ભાવવિભોર કરી દે છે. તાલમાં ગતિભેદ ઉત્પન્ન કરીને રસ નિષ્પત્તિ સંભવે છે. કરૂણ, શ્રૃંગાર, રૌદ્ર, વીર વગેરે રસો માટે તાલની વિભિન્ન ગતિઓનું મહત્ત્વ છે. સ્વર અને તાલ સંગીત સૃષ્ટિનું મૂળ કારણ છે. સ્વરનો વિકાસ ધ્વનિ (નાદ) અને તાલનો વિકાસ કાલ (સમય)થી થયો છે. કોઈપણ સંગીત માટે આ બંને આવશ્યક છે. સંગીતમાં નાદનું મહત્ત્વ સવિશેષ છે. જેમ પૃથ્વી પર હવા, પાણી મનુષ્યનો પ્રાણ છે તે જ રીતે નાદ એ સંગીતનો પ્રાણ છે. સંગીતમાં નાદને શ્રેષ્ઠ અને કાલને તેનો સહાયક માનવામાં આવે છે. નાદની ચર્ચા વખતોવખત અહીં કરી છે પરંતુ કાલને સમજવો અતિ આવશ્યક છે.

વ્યાપક અર્થમાં કાલ (સમય) આખા બ્રહ્માંડમાં વ્યાપ્ત છે. સમયની ગતિ સદા અગ્રગામી અર્થાત્ આગળ ચાલવાવાળી છે. તે જ ગતિથી મનુષ્યને સમય તથાતત વ્યવર્તનનો બોધ થતો રહે છે. સમયના વ્યતીત થવાની આ જ અનુભૂતિ સંગીતમાં તાલ સૃજનનું મૂળ કારણ છે. મનુષ્યએ પોતાનીત અલ્પ બુદ્ધિક્ષમતાના આધાર પર તથા આવશ્યકતા અનુસાર તેને વિભન્ન કલાખંડમાં સ્થાપિત કરી દીધો છે. જેમ કે વર્ષ, માસ, દિવસ, કલાક, મિનિટ, સેકન્ડ વગેરે. આ જ પ્રમાણે સંગીતમાં પ્રયુક્ત થતા સમયનો ઉપયોગ કરવા માટે તેને વહેંચીને એક વિશેષ કાલ પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવાથી તાલની ઉત્પત્તિ થઈ. કાલને વિભિન્ન ખંડોમાં વહેંચીને તાલની સંરચના થઈ છે. આપણા સંગીતના પ્રાચીન ગ્રંથોમાં તાલને વ્યક્ત કરવા માટે બે પદ્ધતિનો નિર્દેશ કર્યો છે. ૧. મનોગા, ૨. હસ્તગા. સમયના વિભિન્ન અંશોની પરિકલ્પનાની માનસા અનુભૂતિને મનોગા અને હાથના સહારે સશબ્દ (તાળી) તથા નિઃશબ્દ (ખાલી) ક્રિયાઓ દ્વારા બતાવવી તે હસ્તગા છે. મનોગામાં પરિકલ્પિત કાલ પ્રમાણ ફક્ત મનમાં અનુભવવાથી અપ્રત્યક્ષ રહે છે જ્યારે હસ્તગામાં મનમાં પરિકલ્પિત કાલને ક્રિયાઓ દ્વારા પ્રત્યક્ષ અભિવ્યક્તિ મળે છે. અર્થાત હાથેથી તાળી પાડીને તાલ દર્શાવવાની ક્રિયાને હસ્તગા કહે છે, જેનો પ્રયોગ આપણે સંગીતની મહેફિલોમાં જોઈએ છીએ. આ સિવાય તાળી પાડીને ગરબો કરતી બહેનો જે તાલને પ્રત્યક્ષ પ્રદર્શિત કરાય છે, તે હસ્તગા છે.

પ્રાચીન કાળમાં ભારતમાં માર્ગ અને દેશી નામક તાલના બે ભેદ માનવામાં આવતા હતા. જે તાલની શોધ બ્રહ્માજીએ કરી અને જેને ભરત આદિ મુનિઓએ શિવજી સમક્ષ પ્રસ્તુત કર્યો તે 'માર્ગ' છે. તથા વિભિન્ન દેશોના લોકો દ્વારા પોતાની ઋચિ અનુસાર મનોરંજન માટે ગાય, વગાડે તથા નૃત્યની સાથે જે તાલ રજૂ થયો તેને 'દેશી' કહે છે.

આમ કાલ (સમય)ને વિભિન્ન ખંડોમાં વિભાજિત કરવાથી તાલની ઉત્પત્તિ થઈ છે. કાલથી તાલની ચર્ચા પછી તાલની ઉત્પત્તિ વિશે ચર્ચાનો આરંભ કરું છું.

સંગીત મકરંદ ગ્રંથમાં તાલ શબ્દની ઉત્પત્તિની ચર્ચા કરતાં કહ્યું છે કે, 'તાલ શબ્દસ્ય નિષ્પત્તિઃ પ્રતિષ્ઠાર્થનધાતુના। ગીતં વાદ્યં ચ નૃત્યં ચ ભાતિ તાલે પ્રતિષ્ઠતમ્॥'

અર્થાત્ તાલ શબ્દની ઉત્પત્તિ ગીત, વાદ્ય અને નૃત્ય ત્રણેયની પ્રતિષ્ઠા ઉપરથી થઈ છે. સંભવતઃ પ્રતિષ્ઠાવાચક ધાતુરૂપ 'તલ' શબ્દ ઉપરથી તાલ શબ્દ બન્યો છે.

સંગીતાર્ણવ સંસ્કૃત ગ્રંથ અનુસાર, 'તાડવસ્યદ્યવર્ણેનલકારો લાસ્ય શબ્દભાક્। યદ્યસંગચ્છતે લોકે તદા તાલઃ પ્રકીર્તિત॥'

તાંડવ (પુરુષ) શબ્દનો પ્રથમ વર્ણ 'ત' અને લાસ્ય (સ્ત્રી) શબ્દના પ્રથમ વર્ણ 'લ'ના મિશ્રણથી તાલ શબ્દ બનેલો છે.

સંગીત દર્પણ તથા અભિનવતાલ મંજરીમાં લખ્યું છે કે, 'તાકારે શંકરાઃ પ્રોક્તો લકારે પાર્વતી સ્મૃતા। શિવશક્તિ સમાયાગાત્તાલ નામાભિધીયતે॥'

તકારથી ભગવાન શંકર અને લકારથી પાર્વતી (શક્તિ) બંનેના યોગને તાલ કહેવામાં આવે છે. શિવશક્તિના નામથી પણ તેને ઓળખવામાં આવે છે.

અહીં થોડા શબ્દો તાલ શબ્દની ઉત્પત્તિ માટે વર્ણવ્યા છે. પરંતુ તાલ શબ્દનો અર્થ 'નીચે રહેવાવાળો' અને 'ધારણ કરવાવાળો' એવો થાય છે. આપણા શાસ્ત્રમાં કોઈપણ વસ્તુનતે હાથ ઉપર મૂકવા માટે હસ્તતલ (હથેળી) શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં હાથનો તે ભાગ જે હસ્તતલ કહેવાય છે તે વસ્તુની નીચે રહે છે. તે જ પ્રમાણે આપણા શરીરની નીચે રહીને શરીરને ધારણ કરવાના કારણે પગની નીચેના ભાગને આપણે પદતલ કહીએ છીએ. તે જ પ્રમાણે પૃથ્વી માટે પૃથ્વીતલ, અવનીતલ, ભૂતલ વગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ એટલા માટે કરવામાં આવે છે કે તે દરેક વસ્તુને પોતાની ઉપર ધારણ કરે છે. તે જ રીતે તલ ધાતુવાળો તાલ શબ્દ એ સંગીતને પોતાની ઉપર ધારણ કરે છે અને સંગીતમાં સ્થાયિત્વ તથા વ્યવસ્થાનું પ્રદાન કરે છે. જો સંગીતમાં તાલ ન હોત તો સંગીત અનિબદ્ધ થઈને દુખનું કારણ બનત.

સંગીતમાં તાલ શરૂ થતાંની સાથે ગીત, વાદન, નૃત્ય, નિબદ્ધ શ્રેણીમાં આવીને આનંદનું કારણ બને છે. જો સંગીતમાં તાલ ન હોત તો સંગીતનું કોઈ અસ્તિત્વ જ ન હોત.

સંગીત ગ્રંથોમાં દર્શાવ્યું છે કે શ્રુતિ (સ્વર) મા છે અને લય પિતા છે. મા બાળકને જન્મ આપે છે, પરંતુ તેને શું બનાવવો તે નિર્ણય પિતા કરે છે. તે પોતાના પુત્રને ઉધ્ધત નથી થવા દેતા પરંતુ તેની ઉપર નિયંત્રણ રાખે છે. તે જ પ્રમાણે સ્વર દ્વારા સંગીતની રચના થઈ પરંતુ તેની ઉપર નિયંત્રણ તાલ રાખે છે. સંગીતની સ્વરાવલીઓને ઉધ્ધત થવા દેતો નથી.

સ્થાપત્ય અને શાસ્ત્રના ગ્રંથ અપરાજિત પૃચ્છામાં કહ્યું છે કે, 'જેમ પથિક વગરનો રથ હોય તથા ચક્ષુવિહિન માનવ હોય તેમ તાલ વિહિન સંગીતનું થાય.'

સંગીતનું સંપૂર્ણ અસ્તિત્વ તાલના આધારે જ બને છે. તેથી જ સંગીતમાં વૈવિધ્ય જોઈ શકાય છે. તાલના આધારે જ સંગીતનું બંધારણ યા લિપિબધ્ધતા સર્જાઈ છે. વિશ્વના કોઈપણ સંગીતનો આધાર તાલ છે.